

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію (опубліковану монографію) **Стецика Юрія Орестовича «Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739-1783 рр.): просопографічне дослідження»**, представлену на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Сучасні історико-релігієзнавчі студії, не дивлячись на показну видимість значного подолання недосліджених лакун в історії провідних конфесій на українських теренах, свідчать про те, що для вітчизняної історичної науки залишаються актуальними дослідницькими напрямками значні пласти минулого, які потребують свого переосмислення, особливо ті, які тривалий час розглядалися винятково під негативним кутом зору, піддавалися фальсифікації, або ж взагалі замовчувались.

При цьому найбільша увага українськими істориками традиційно приділялася православ'ю. Але населення українських земель представляє собою поліконфесійну спільність, що склалася у результаті різних обставин історичного процесу і не останню роль у житті пересічних українців грають й інші конфесії – Римо-католицька церква, Греко-католицька церква, протестантські течії різних напрямів та інші, як традиційні, так і нетрадиційні вірування. Відповідно переосмислення місця та ролі цих конфесійних осередків в історії України, їх культурницької та соціально-економічної діяльності, як у всеукраїнському масштабі, так і на регіональному тлі, викликає у дослідників неабиякий інтерес. Відповідно Греко-католицька церква займає в українському суспільстві одне з почесних місць, що й актуалізує інтерес до вивчення строкатого минуло цієї конфесії.

Не дивлячись на явну актуалізацію проблеми, коли порівняно ґрунтовно досліджено історію окремих василіанських монастирів та їхній інституційний розвиток, окремі аспекти історії Греко-

католицької церкви та її монастирів, як доводить автор у своєму монографічному дослідженні, продовжують залишатися у колі недостатньо досліджених проблем. Саме це пояснює акцентування уваги Юрія Орестовича на особистості монаха, адже розвій монастирів в усьому їхньому багатоманітті відбувався завдяки талантам і праці чернецтва. Глибокий і вдумливий аналіз різних аспектів даної теми дозволить використати позитивний досвід організації конфесійних осередків різних національностей, що складають і на сьогодні єдину спільноту – український народ.

Слід відзначити, що рецензована дисертація у вигляді монографії виконувалася у рамках теми «Суспільно-політичний та економічний розвиток Правобережної України у IX-XVIII ст.», що розробляється кафедрою давньої історії України та архівознавства Львівського національного університету імені Івана Франка, а особистий внесок автора полягає у висвітленні та переосмисленні місця та ролі чернецтва Правобережної України через вивчення Василіанського чину УГКЦ.

Обрана структура монографії цілком прийнятна, хоча, на нашу думку, і має перспективи на майбутнє (про що буде сказано нижче). Запропоновані шість розділів дозволили розкрити поставлену проблему. У вступній частині роботи доведена її актуальність, визначені об'єкт і предмет, окреслені хронологічні й територіальні межі дослідження, сформульовані мета та завдання.

Враховуючи ступінь вивченості зазначеної проблеми, автор поставив метою свого дослідження реконструювати колективний портрет монаха на підставі вивчення біографій насельників окремих чернечих спільнот василіанських монастирів Святопокровської провінції. У відповідності з метою у дисертації сформульовано такі завдання:

- визначити методологічні підходи до проведення просопографічних досліджень чернецтва;
- встановити ступінь дослідження обраної теми у церковній історіографії;
- класифікувати документальні матеріали, які використовуються для реконструкції життєписів монахів та їхнього укладу життя;
- з'ясувати вплив законодавчих актів на розвиток василіанського чернецтва;
- висвітлити основні періоди інституційного розвитку Святопокровської провінції;
- окреслити ключові етапи духовної формації монаха;
- розглянути дисциплінарні справи чернецтва;
- визначити домінуючі просопографічні характеристики чернецтва за такими критеріями: світське походження (соціальне, територіальне, конфесійне, етнічне), ступінь освіти (клас, школа, професія), етапи духовного виховання (кандидат, новіціат, чернечі студії, духовні свячення), вікові та фізичні показники (вік вступу, тривалість в Чині, загальний вік, стан здоров'я, причини смерті), інтелектуальні здібності (рівень освіченості, наукові, педагогічні та мистецькі здобутки), уряди та обов'язки (адміністративні, господарські, освітні, церковні);
- укласти біографи василіанського чернецтва Святопокровської провінції;
- сформувати реєстр монахів, які фрагментарно згадані у монастирській документації.

Аналіз монографії й автореферату, їх основного змісту дозволяє зробити висновок, що в основному з поставленими завданнями Ю.О. Стецик справився успішно. Про це свідчить як загальна побудова роботи, так і висновки, до яких прийшов автор дослідження.

Перший розділ монографії, присвячений методології дослідження, засвідчив, що дисертант розібрався у теоретико-методологічному підґрунті своєї розвідки, обрав чітку стратегію побудови праці на основі сучасних методологічних засад просопографії «як окремої спеціальної історичної дисципліни» (с.10). І хоча виділення просопографічного підходу в окрему спеціальну історичну дисципліну є досить серйозним і дискусійним питанням, але воно має право на життя як власний авторський підхід у вивченні заявленої теми.

Робота спирається також на загальновизнані методологічні принципи: об'єктивність, системність. У ній відзначені методи дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, дедукція, індукція, описовий, класифікаційний), спеціально-історичні (історико-генетичний, порівняльно-історичний, проблемно-тематичний) і просопографічні (біографічний, статистичний, анкетно-описовий) методи дослідження тощо, доцільність використання яких не викликали сумніву.

У другому розділі Юрій Орестович розкрив історіографічні здобутки та джерельну базу дисертаційної розвідки, де виявив досить ґрунтовний і критичний аналіз наукової літератури зі своєї теми, яка доречно й обґрунтовано поділена на біографістику, історіографію василіанського законодавства, історіографію інституційного розвитку Святопокровської провінції. До кожної групи автор включив і зарубіжний досвід вивчення проблеми (с.23-33 монограф., с.8-9 автореф.). Загальне враження від аналізу дуже позитивне, дослідник максимально використав великий масив доступної літератури, що дозволило йому, у певній мірі, аргументувати свою тезу про недостатність наукового вивчення зазначеної проблеми та й концептуальні підходи до її вирішення на певних етапах були кардинально іншими, що додатково актуалізувало обрану тему та дало

можливість визначити ті лакуни, які необхідно заповнити самому дисертанту.

Джерельна база монографічного дослідження (с. 33-45), що складається з документів і матеріалів, як друкованих, так і архівних, досить різноманітна. Автор використав документи Центрального державного історичного архіву України у м. Львів, Державного архіву Тернопільської області, трьох архівосховищ Республіки Польща у Кракові, Перемишлі та Любліні, рукописних відділів бібліотек Кракова, Львова, Харкова та Києва тощо. При цьому значну кількість документів введено до наукового обігу вперше. Джерела належним чином класифіковані за видовою ознакою. Таким чином, основні положення та висновки дослідження здобувача базуються на об'єктивних історичних даних, які не викликають сумніву в їх достовірності.

Основне завдання офіційного опонента – визначити, що нового вніс дослідник в історичну науку, як він розв'язав конкретну поставлену проблему.

По-перше, дослідник створив нове у вітчизняній історіографії комплексне спеціальне дослідження, яке присвячене створенню синтезованого колективного портрету василіанського чернецтва у ранньомодерній історії XVIII ст., ґрунтуючись на власній розробленій методиці класифікації просопографічної інформації у розрізі міждисциплінарної методології на основі принципу історизму. Залучення багатого інструментарію дослідником дало змогу по новому підійти до багатьох питань чернечого життя унійних монастирів XVIII ст. При цьому здобувач вирізняється самостійністю суджень, оригінальністю оцінювання явищ і подій. Автор не боїться сперечатися із «класиками» даної тематики різних рівнів, спростовуючи їх висновки та твердження. Це дає підстави говорити про власне бачення проблеми.

По-друге. Обґрунтування висунутої концепції потребувало залучення нового конкретного фактологічного матеріалу, який був добутий в архівах не лише вітчизняних, а й зарубіжжя, друканих виданнях минулих століть, зачасту вперше введеній до наукового обігу. Особливе місце у цьому плані займають архівні документи та рукописні бібліотечні збірки, якими автор дуже вміло оперує, підводячи фактологічний матеріал на підтвердження власних позицій з того чи іншого питання.

По-третє. Ґрунтовно проаналізовано зміст державної та церковної політики шляхом вивчення світського та церковного законодавства різних рівнів: королівські та сеймові привілеї; магнатські та шляхетські фундаційні акти; Папські булли та декрети Конгрегації Поширення Віри; монастирський устав; конституції, настанови та розпорядження капітул тощо. Ретельне вивчення актових і нормативних документів привело автора до висновку, що «василіанське чернецтво у своїй діяльності керувалося не тільки приписами монастирської документації та декретами Апостольського престолу, але й було вимушене в різні історичні періоди враховувати втручання державних органів влади у фундаційно-майнове та матеріальне забезпечення монастирів» (с. 111). При цьому урядові кола Речі Посполитої та Австрійської імперії переслідували різну мету щодо василіанських ченців.

По-четверте. Досить детально розкрито зміни у територіально-адміністративній структурі Святопокровської провінції УГКЦ (розділ IV, с. 112-133), його інституційний розвиток (утворення провінції, формування провінційної управи, реформування монастирів). Усе це дає можливість визначити особливості розвитку зазначеної провінції від інших територіально-адміністративних структур УГКЦ, пояснити причини відмінностей як на демографічному,

так і на соціокультурному рівнях. У результаті дослідницької праці Ю.О. Стечик виділив 5 періодів у розвитку Святопокровської провінції (с. 270-271).

По-п'яте. Досить цікавим, як на думку опонента, є шостий розділ, присвячений просопографічним характеристикам чернецтва окремих аскетичних спільнот, що дає можливість порівняти склад різних чернечих осередків у досліджуваній провінції.

По-шосте. Важливе місце у монографії займають багаті додатки, які мають досить значний обсяг (с. 274-415) і можуть слугувати не лише фактологічно-ілюстративним матеріалом для дослідження, а й основою майбутніх розвідок у царині вивчення біограм унійного чернецтва.

Таким чином, значна частина одержаних результатів є досить новими, що свідчить про певний внесок здобувача в історичну науку. Одержані дисертантом результати є важливими, значущими та можуть знайти застосування у подальших наукових пошуках з метою вивчення етноконфесійної історії України та місця і ролі у ній духовенства УГКЦ. Практичне значення дисертації полягає у тому, що конкретний фактологічний матеріал, її основні положення та результати, методологічні підходи можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць з історії України, історії церкви в Україні, економічної історії України, історії розвитку освіти в Україні, народознавства, релігієзнавства, підготовці спецкурсів, при написанні курсових і дипломних робіт, у краєзнавчій роботі, при оформленні стендів музеїв і виставок.

Крім того, слід відзначити, що дисертація написана хорошою українською літературною мовою, хоча інколи у ній трапляються друкарські та стилістичні помилки.

Зауваження опонента зводяться, в основному, до побажань чи

визначення дискусійних моментів та окремих недоліків.

1. Підтримуючи загальний структурний порядок подачі теоретико-методологічного матеріалу, нам здається, що краще було об'єднати перший і другий розділи, як це, зазвичай, роблять у рукописах дисертаційних робіт. Це б позбавило роботу значних перекосів в обсягах розділів (перший – 13 стор., другий – 23 стор., третій – 59 стор. і т.д.).

2. Цілком високо оцінюючи методологічний підхід дисертанта, все ж таки рецензент хотів би побачити/почути чітку аргументацію автора щодо виділення просопографії (с. 10) у самостійну спеціальну (навіть не допоміжну) історичну дисципліну, що є методичною основою дослідження.

Окрім того, на стор. 17 автор лише перерахував значний набір методичного інструментарію історика. Натомість надалі якої-небудь конкретизації щодо їх використання у дослідженні (у прикладному вигляді щодо окремого матеріалу) не наведено.

3. Маємо і певні зауваги до висновків як на рівні розділів, так і загальних. Так, в окремих розділах хотілося б бачити більш ґрунтовні висновки, які обмежуються одним-двома абзацами, а у шостому розділі вони практично відсутні.

У загальних висновках хотілося б бачити сформульовані конкретні напрямки подальших досліджень, що, можливо, сформувало б окрему наукову школу історичної просопографії. На жаль, Юрій Орестович обмежує свої рекомендації подальшою емпіричною роботою (с. 273, а авторефераті – відсутні), яка б лише поглибила наявне дослідження, але не сформувало нових проблемних полів.

4. Недостатньо, на нашу думку, узагальнено сам портрет чернецтва Правобережної України. Погляд дослідника дещо розпорошився і зосередився на окремих обителях і монастирях. Наприклад, у шостому

розділі, не дивлячись на його ґрунтовність, бажано було б створити загальний портрет ченця, проаналізувавши його за обраними характеристиками, шляхом узагальнення усього матеріалу по всім обителям Святопокровської провінції.

5. Доповнюючи попереднє побажання, доцільним було б створення узагальнюючої таблиці до додатків I і II, де б у відсоткових значеннях виводилися основні просопографічні характеристики чернецтва запропоновані і зібрані автором у зазначених таблицях: походження, освіта, здоров'я тощо (с. 411-413).

Однак, зазначені зауваження щодо недоліків та упущень носять частковий характер, вони не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження. Монографія **Стецика Юрія Орестовича «Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739-1783 рр.): просопографічне дослідження»** є завершеною працею, в якій одержані науково обґрунтовані результати щодо реконструкції колективного портрету монаха на підставі вивчення біографій насельників окремих чернечих спільнот василіанських монастирів Святопокровської провінції; розроблено методичку класифікації просопографічної інформації; висунуто гіпотетичні припущення про визначення мотивів вступу до чернечого стану; обґрунтовано вплив світського та церковного законодавства на розвиток василіанського чернецтва; на підставі порівняльного аналізу просопографічних характеристик різних аскетичних спільнот визначено провідні напрями діяльності чернецтва; проаналізовано соціальне, територіальне та етноконфесійне походження кандидатів до чернецтва тощо.

Основний зміст дисертації викладено в одноосібній монографії, яка доповнюється 3 одноосібними та 4 колективними монографіями, у 30 наукових статтях, 26 з яких вміщені у фахових виданнях України та

4 – у наукових періодичних виданнях інших держав, що є абсолютно достатнім для презентації науковій спільноті основних результатів дисертаційного дослідження.

Зміст автореферату відповідає змісту монографії.

Наукова праця виконана на високому науково-теоретичному рівні, основні її положення є новими та науково обґрунтованими, які у сукупності розв'язують важливу наукову проблему, що має суттєве значення для історичної науки та може знайти застосування у науковій і викладацькій діяльності вищих навчальних закладів, у роботі наукових установ, у краєзнавчій роботі тощо.

Все вище зазначене дозволяє зробити висновок, що рецензована дисертація (опублікована монографія) повністю відповідає вимогам п. 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор **Стецик Юрій Орестович** цілком заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

О.П. Тригуб

07.10.2019 р.

